

BEWAAR HET PAND

Uitgave tot bevordering van de handhaving der oude Gereformeerde beginselen
verschijnt eens in de veertien dagen

Kommissie van redactie:

Ds. G. Blom, Meerkkerk; Ds. H. C. van der Ent, Katwijk aan Zee; Ds. R. Kok, Soest; Ds. H. van Leeuwen, Elburg; Ds. D. Slagboom, Barendrecht; Ds. M. C. Tanis, Slidrecht-Centrum; J. van Heteren, Slidrecht-Centrum en Joh. van der Lee, Alphen aan den Rijn.

Redactie:

Ds. G. Blom, Prinses Marijkeweg 13,
Meerkkerk. Telefoon 01837 - 357

Administratie:

Joh. van der Lee, Kwartelstraat 74, Alphen aan den Rijn, telef. 01720-73814, postrekening 70.43.50, t.n.v. de administrateur van „Bewaar het Pand” te Alphen aan den Rijn.
Abonnementsprijs f 10,- per jaar. Abonnementsprijs voor de Ver. Staten en Canada 5 dollar per jaar. Advertenties f 0,20 per mm. Bij kon-
trakt korting.

De God van Bethel ^{2e STUK.}

Ik ben die God van Bethel.
Genesis 31 : 13a

Ik ben die God van Bethel!

Met die woorden openbaarde Zich de Heere aan Jacob te Paddan-Aram. Herinnerde de Heere Jacob eraan wie Hij voor hem was geweest en nog is en steeds zal blijven.

Die greep in 't verleden had Jacob nodig, nu Jacob in nood verkeerde, al was het anders dan twintig jaar geleden. Jacob verkeerde in grote zorgen. Hij zag het aangezicht van Laban aan, en zie, het was jegens hem niet als gisteren en eergisteren. En nu had Jacob geen rust meer. Zijn ziel werd in hem benauwd. En ziet, nu komt God tot hem en Hij zegt tot Jacob: Ik ben die God van Bethel!

De Heere zegt er als het ware mee: Jacob, weet jij het nog? Herinnert jij u dit alles nog wel? Welnu, hoor dan weer naar Mijn stem, want Ik ben nog Dezelfde, de God van Bethel, dat is een God, die de onveranderlijke Getrouwe is. Heb Ik dat niet in die twintig jaar betoond? Heb Ik u niet bewaard en doorgeholpen? Heb Ik u niet, trots tegenwerking van Laban en zijn zonen, rijk gezegend? O Jacob, **Ik ben er nog!**

De Heere zal in dit moeilijk leven, Zijn volk en erfdeel nooit begeven. Hij blijft getrouw, al zijn zij ontrouw. Hij kan Zichzelf niet verloochenen. En dan leeft het weer op in zijn ziel, dan staat het verbond weer vast en dan kan Jacob het zich weer levendig herinneren, dan moet hij getuigen: Ja Heere, zelfs in mijn dienstbaarheid en ellende hebt Gij mij niet vergeten!

Wat mag Jacob dit nu weer verrassend ervaren. Hoe zalig en rijk is dit nu voor hem, temidden van alle moeite en smart en tegenheer. Neen, de Heere heeft Jacob niet vergeten, al moge hij de Heere vergeten, dagen zonder getal. God verlaat Zijn keurlingen niet. Hij bewaart ze als Zijn oogappel in Zijn eeuwige, onveranderlijke en on-eindige liefde.

Jacob, Ik ben die God van Bethel! Ik ben er nog! Ik vergeet u niet! Ik verlaat u niet! Ik houd u vast!

En Jacob moet getuigen: o Heere, dan is het goed! O Heere, dat is alles!

Door een nacht, hoe zwart, hoe dicht, voert Gij mij in 't eeuwig licht.

Ik ben die God van Bethel! O Sion, dat zegt de Heere ook nu, om nu ook in alles op Hem alleen te vertrouwen en ons geheel te verlaten op de Heere.

Zeker, daar komt soms alles tegen op. 't Gaat ons wel eens als David als hij klaagt: Mijn God! ik roep des daags maar Gij antwoordt niet, en des nachts, en ik heb geen stilte. Er komen soms tijden waarin zij roepen: waarom Heere, vergeet Gij mij?

O, ik weet het, het kan soms zo donker zijn om u en in u door de bestrijdingen van de vorst der duisternis. Welk een moeilijke, bange tijd is dit in het leven. Hoe moeilijk in hevige mate, als de duivel allerlei godslasterlijke gedachten en woorden in uw hart doet opkomen en soms vreselijke plannen aan u opdringt.

Hoe ver kan een kind van God zelfs na ontvangen genade, na het ontvangen van rijke beloften en openbaringen, soms weer afwijken van de rechte wegen. Wat kan de ziel soms door twij-

fel heen en weer geslingerd worden. Wat kan ze bijna gaan wanhopen aan de vervulling van Gods beloften. Hoe donker die tijden door zonde en ongelooft, waarin de Heere Zijn aangezicht verbergt. Hoe groot is de vreze dan in het hart, dat schreit: ik vrees, dat ik nog alles mis en dat mijn werk geen waarheid is. Dat is zwaar. Maar de Heere houdt om allerlei redenen Zich soms verborgen, opdat het geloof gelegenheid hebbe zich te openbaren en de ziel zich vast zou leren klemmen op hope tegen hope, als ziende de Onzienlijke.

Daarom, gij, die zijt in een donkere nacht van grote vreze en benauwdheid, die vraagt: zal het wel ooit dag worden? — laat u bemoedigen door het vertroostende: Ik ben die God van Bethel.

De Heere vergeet Zijn beloften niet. De vervulling moge lang op zich laten wachten, maar geen van Zijn woorden zal ter aarde vallen. Eens sprak Naomi tot Ruth: Zit stil, mijn dochter! totdat gij weet hoe de zaak zal vallen; want die man zal niet rusten, tenzij hij heden deze zaak voleind hebbe! Hoeveel heerlijker en zekerder geldt dit van die God van Bethel!

Kom, pleit en worstelt met de dichter:
Gedenk aan 't woord, gesproken tot Uw necht,
Waarop Gij mij verwachting hebt gegeven;
Dit is mijn troost, in druk mij toegelegd,
Dit leert mijn ziel U achteraan te kleven;
Al 't geen Uw mond aan mij had toegezegd,
Gaf aan mijn hart vertroosting geest en leven.
Ter bekwaamere tijd openbaart de Heere Zich als een belovend en vervullend God. Zou Hij het zeggen en niet doen, spreken en niet bestendig maken? Zo waarachtig als Hij God is, zal Hij doen wat Hij gesproken heeft.

Maar zie, de Heere behoeft Zich nooit te haasten, omdat Hij altijd zeker is van Zijn zaak. Zijn trouw kan niet wankelen. Zijn liefde nooit veranderen. Zijn geduld nooit moede worden.

Het geloof wordt door de beproeving geoefend. De doorn moet Gods kind druiven dragen. Dieper zelfkennis, dieper inleven in de ontfermingen des Vaders; een meer volkomen overgevenheid aan de God der genade; een inniger aankleven aan Hem, die het leven der ziel is.

Ik ben die God van Bethel! Zo sprak de Heere tot Jacob midden in zijn nood. De Heere wil, dat ook Jacob dat Bethel **niet zal vergeten**. Vergeet ook gij uw Bethel bezoeken niet, gij, die ook iets hebt mogen ervaren van Gods opzoekende liefde in Christus. Hij Zelf wil er u aan herinneren.

Ds. N. de Jong.

Besprekingen van de Heilige Oorlog

52.

Vleselijke Gerustheid zeide: „Ik twijfel of gij geen slaap nodig hebt. Belieft het u, neem een poosje rust, ondertussen zullen wij nog eens echt vrolijk zijn.” Juist, op het bed van zorgeloosheid heeft Vleselijke Gerustheid de overhand verkregen. Als Vreze Gods dat nu ook doet dan kon hij ons begrijpen en met ons vrolijk zijn.

Maar Vreze Gods liet zich niet betoveren, sprak aldus: „Zo gij niet ontbloot waart van een vroom hart, gij zoudt niet doen wat gij gedaan hebt en

VAN DE ADMINISTRATIE

Wie kan mij helpen aan het juiste adres van J. Postma, Voorweg 147, Murmerwoude, P. Schuurink, Stephensonstraat 34, 's-Gravenhage?

Van abonnee Fr. P. te Urk ontvingen wij 23 nieuwe abonnees met bijschrift: als reactie op Drs. Bienen en Ds. Dol, waaraan hij toevoegde, dat als ieder zijn best doet het aantal abonnees ver de hoogte in moet.

Dit getal spreekt ons wel aan, temeer als wij nagaan dat Urk behoort tot die plaatsen waar „Bewaar het Pand” de meeste abonnees heeft. Ter navolging geven wij dit gaarne door. Ook uit andere plaatsen ontvingen wij dergelijke reacties, zodat wij kunnen doorgeven totaal 32 nieuwe abonnees. Terecht schreef onze hoofdredacteur onder het stuk van J. D. Uit zo'n artikel blijkt opnieuw dat de verschijning van ons blad verantwoord en noodzakelijk is. Laten wij rustig blijven doorgaan om ons blad nog meer ingang te doen krijgen, wij wachten Uw antwoord steeds af. Ook kunnen wij nog enige giften verantwoorden, van de Kerkeraad te Amsterdam gevonden in de collecte f 10,- met bijschrift voor genoten zegen bij het lezen van „Bewaar het Pand”. Van een abonnee te V. f 50,- en voorts aan overbetalingen f 23,- totaal f 83,-. Hier-
voor onze hartelijke dank.

Adm. adres: Kwartelstraat 74, Alphen aan den Rijn.
Giro 70.43.50.

v. d. L.

nog doet. Ik bid u, breek mijn rede niet af. 't Is waar, de stad Mensziel was sterk en in zekere zin onoverwinnelijk. Maar gij hebt de ingezetenen verzwakt en nu ligt ze open voor de vijanden.

Terwijl 't nu geen tijd is om te zwijgen of te vleien, hebt gij Vleselijke Gerustheid u bereid getoond om de stad van hare heerlijkheid te be-roven en die weg te drijven. Gij hebt haar torens als nedergeworpen, haar poorten gebroken, haar sloten en grendelen vernietigd.

Om mij nader te verklaren, van die tijd af dat de heren van Mensziel en gij zo groot geworden zijt met elkander, van die tijd is de Sterkte van Mensziel beledigd geworden en nu is zij opgerezen en weggegaan.

Wil iemand de waarheid van mijn zeggen in twijfel trekken, ik zal hem allen deze vraag stellen: „Waar is prins Immanuël? Wanneer heeft iemand uwer Hem gezien? Wanneer hebt gij van Hem gehoord of Zijn lekkernijen gesmaakt? Gij houdt nu feesten met dat monster Diabolus, maar hij is uw echte en wettige prins niet, want de dag waarop gij Hem hebt afgezworen is door Immanuël aangetekend in de kronieken.

Daarom zeg ik, schoon gij zorg hebt gedragen dat uw vijanden van buiten u niet als roof voerden, zo zijn nochtans sedert gij tegen uw Vorst gezondigd hebt, uw vijanden van binnen uit u te machtig geworden. Als een vorstin waart gij met heerlijkheid bekleed en nu is u cijnsbaar geworden, gij hebt uw vrijheid verkocht.”

Mijnheer Vleselijke Gerustheid dit horende, zeide: „Foei, foei, Vreze Gods! zult gij dan uw blohartigheid nooit overwinnen? Zijt gij dan vervaard als een mus u beschadigen wil? Wie beledigt u? Ik niet, want ik ben aan uw zijde. Dit alleen is de zaak: gij houdt van twijfelen en ik van verzekerd te zijn. Maar behalve dit, is 't nu een tijd om zo droevig te wezen? Waarom spreekt gij dan nu tot uw eigen schande en tot onze ontrusting zulk een zwaarmoedige taal, terwijl gij gelijk als wij moest eten en drinken en vrolijk zijn?”

„Met recht,” zo antwoordde Vreze Gods, „mag ik droevig wezen, want Immanuël is van Mensziel geweken. Hij is, zeg ik weggegaan en gij zijt het die Hem heeft weggedreven. Ja, Hij is zo

heengegaan, dat Hij aan de edelen van Mensziel van Zijn vertrek geen kennis heeft gegeven. Oordeel, is dat geen teken van Zijn gramschap? Ik heb kennis genoeg van Zijn Goddelijkheid om daarover te oordelen."

En gij, mijn heren en edelen, tot u richt ik nu mijn redenen. Dat gij zo trapsgewijze van Hem vervreemd zijt, heeft Hem gedrongen bij trappen van u te gaan. Of gij mogelijk daardoor tot nadenken mocht komen en ge u zoudt verootmoedigen. Maar ziende, dat gij daarop geen acht kwaamt te slaan daar de tekenen van Zijn ongenoegen u niet tot smart waren zo heeft de Vorst deze plaats verlaten. En zou het hart dat de vreze Gods kent dan niet beven met de vraag: „Wat moet er nu van Mensziel terecht komen?” „Is het nu nog niet duidelijk voor u dat de heer Vleselijke Gerustheid uit de verdorvenheid van ons bestaan is voortgekomen om, was het mogelijk, de stad weer terug te brengen tot de staat der ellende waaruit zij door tekenen en wonderen verlost werd?

Dus is, terwijl gij zo roemt in uw genot, uw sterkte vergaan en zijt gij als de man wien de haarlokken, die tevoren op zijn schouders golfden, waren afgesneden. Gij moogt met de heer van uw maaltijd u zelve bewegen en denken dat gij zult heengaan als in vorige tijden, maar terwijl gij zonder Hem niets doen kunt en Hij van u geweken is, zo verandert spoedig uw feesten in zuchten en uw vreugde in klaagliederen."

De onderleraar, mijnheer Consciëntie, die door de ernstige vermaningen van Vreze Gods werd geraakt, begon hem aldus te helpen en te ondersteunen: „Inderdaad, mijn broeders, ik ben er van overtuigd dat Vreze Gods ons de waarheid gezegd heeft. Mensziel verkeert in een hele slechte conditie. Deze ernstige ziekte is een bode van grote verschrikkingen. Alles is ziek, dodelijk ziek of verlamd in de stad Mensziel. Een gezond geestelijk leven wordt er niet meer gevonden. Daar is geen gevoel meer van de ellende waarin men door zijn zorgeloosheid gekomen is. „Zo, dan,” zegt de Heere, „omdat gij lauw zijt, en noch koud noch heet, Ik zal u uit Mijn mond spuwen.” En toch waren de burgers ten gevolge van een godsdienstige verbeeldingsziekte rijk en verrijkt, hadden geen ding gebrek. 't Is toch erg als men niet meer weet ellendig te zijn en jammerlijk en arm, blind en naakt.

„Ik voor mij, „zei mijnheer Consciëntie met smart in zijn hart, „ik heb mijn Prins in lang niet gezien. Ik kan mij de dag niet herinneren Zijn stem gehoord te hebben. Ik kan op Zijn vragen naar de oorzaak waarom wij Hem kwamen te verlaten, alleen maar spreken van liefdeloosheid, biddeloosheid en zorgeloosheid. Ja, ik vrees dat al het goede door Immanuel in Mensziel tot stand gebracht, verdorven is. Het geloofsleven is door vleselijke gerustheid met machteloosheid geslagen, het gebedsleven kwijnt daar men zijn hulpbehoevendheid en onwaardigheid niet beseft. De Heere heeft met Zijn licht, met Zijn liefde en met Zijn vrede de stad verlaten."

Vreze Gods voegde aan het spreken van de heer Consciëntie nog deze bestraffing toe: „Gij kunt er verzekerd van zijn dat gij in de stad uw Prins niet zult vinden. Hij heeft Zich van u gescheiden, is weggetogen, ja weggegaan om het misdrijf der oudsten. De rijkdom van Zijn genade door Hem ten toon gespreid in al de zegeningen waarmede Hij Mensziel kwam te begiftigen, werd door de stad in een ondragelijke gering-schatting gesteld. Daar de dure prijs van Zijn borgtochtelijk sterven die er voor opgebracht moest worden, niet in aanmerking genomen werd.

Komt men zich niet te verdiepen in de verzoening door voldoening, dan wordt het door ons oppervlakkig denken eindelijk slechts een geringe zaak. Het hart wordt er niet meer door opgewekt tot erkentelijkheid in heiligmaking en goede werken. Men gaat leven bij het genot der zaak, zodat het opwassen in de genade en kennis van de Heere niet gezocht wordt.

Schaamte moet ons aangezicht in deze liefdeloosheid bedekken, daar de Heere Zijn genade kwam te verheerlijken opdat wij heilig en onberispelijk voor Hem zouden zijn in de liefde. Nijkerk.

R. Kok.

DE SCHEPPING DER SOORTEN

We zegden in het vorige nummer toe nog even terug te zullen komen op TOT VRIJHEID GEROEPEN, het blad, waarin het artikel van Dr.

v. d. Horst is opgenomen, waarvan een overdruk bij ons blad werd meegezonden.

Tot Vrijheid Geroepen is voortgekomen uit ernstige verontrusting over de gang van zaken in de nederlandse politiek en met name over het falen van de beide grote protestants-christelijke partijen. De Christelijke politiek in Nederland kwam hoe langer hoe meer los van reformatorische beginselen en verloor eigen karakter en stijl. Deze betreurenswaardige ontwikkeling heeft zich sedertdien in verhevigde mate voortgezet, mede als gevolg van een secularisatieproces dat, onder de invloed van zogenaamd nieuwe, Schriftkritische theologische richtingen, de gereformeerde gezindte aantast, menigeen tot weifeling en wankeling bewegende, anderen tot overgave aan de tijdgeest.

Deze gegevens ontleen we aan een folder, die jaren geleden al verspreid werd. We zouden daaruit meer kunnen overnemen, maar dit lijkt ons voldoende. We kunnen hier nog aan toevoegen, wat de redacteur van Tot Vrijheid Geroepen schreef omtrent de kring waaruit de abonnees van dat blad voortkomen, namelijk politiek: uit verschillende partijen, o.a. de S.G.P., en kerkelijk uit verschillende kerken, o.a. Gereformeerde kerken (synodaal, binnen en buiten verband vrijgemaakt), Geref. bonders en confessionelen, Gereformeerde Gemeenten en Chr. Geref. kerken.

Tot Vrijheid Geroepen is een reformatorisch politiek cultureel maandblad. De abonnementsprijs is f 15,— per jaar (voor studenten f 7,50). Losse nummers kosten f 1,50. Het adres van de redactie is G. Goossens, Molenveldsingel 20, Doesburg, tel. 08334 - 3241, tevens adres voor nieuwe abonneementen, adreswijzigingen enz. In de redactie zit ook Dr. J. H. v. d. Horst, de schrijver van het artikel, dat zoveel aandacht trok.

In vorige nummers komen artikelen voor naar aanleiding van het boek van prof. Oosterhoff over Genesis 2 en 3. We kunnen daar nu niet op ingaan. Mogelijk later. Er is nog veel meer over dat boek geschreven. Wanneer we aan het eind van onze eigen artikelen gekomen zijn, hebben we wellicht gelegenheid om in te gaan op of melding te maken van wat anderen schreven. Temeer, omdat we verschillende punten lieten rusten.

We zijn dankbaar voor de giften, die we ontvingen ter bestrijding van de extra-kosten door de toezending van de overdruk uit Tot Vrijheid Geroepen.

We hopen, dat er nog meer giften komen. De kosten komen boven de f 300,- uit. We ontvingen van W. te S. f 40,-; N.N. te N. f 275,-; B. te A. f 2,50; M. te N. f 25,-; v. W. te H. f 25,-; W. te R. f 10,-; de H. te N. f 25,-. Deze kwamen grotendeels binnen nadat we het bovenstaande gete ontvangen. We zien daarin bevestigd, dat onze schreven hadden. Het deed ons goed deze giften lezers de toezending van de overdruk op prijs gesteld hebben. De kosten zijn gedekt. Er is iets over. Dat komt de kas van ons blad ten goede. Hartelijk dank.

B.

Naar de katechisatie

(143)

VAN GODS WET

Het vierde gebod (2)

Naar Schrift en belijdenis ligt het Sabbathsgebod gegrond in de schepping, Genesis twee en drie.

Dit is de laatste tijd vooral een punt van discussie geworden, waarbij men dat omtrent of in twijfel trekt. Men wil de oorsprong van de Sabbath zoeken in de Wetgeving op de Sinai.

Zoals we in de vorige les terugwezen op onze lessen daarover in de lessen 13, 14 en 15, lijkt 't ons toch niet overbodig, niet alleen een resumé van een en ander daarover te geven, maar ook enkele passage's uit deze lessen over te nemen en nu weer onder de aandacht te brengen voor hen, die deze vroegere nummers van ons blad niet meer bezitten.

In verband nu met de gedachte, dat alle niet-noodzakelijke arbeid alleen voor Israël verboden was, kwam de vraag aan de orde of het Sabbathsgedebod aangaande de zevende dag wel waarlijk terug is te brengen tot de schepping en dat God ook voor de MENS de zevende dag als rustdag heeft ingesteld. Men zegt: dit is niet te lezen uit Gen. 2 : 2 en 3. Daarom stelt men, dat de Sabbath eerst is ingesteld bij Mozes. Wel stemt men toe, dat God de zevende dag ook heeft willen

maken tot een schone en goede dag voor de mens. Maar dit houdt niet in, dat de mens geen arbeid mag verrichten. Er is nog iets, wat betreft de RUST Gods. Men zegt, dat de rust Gods vanwege de vloek der zonde is gebroken, zodat God Zich niet meer kan verlustigen in de werken Zijner handen. De gangbare mening van oudere en nieuwe theologen, dat de rust Gods, Zijn verlustiging in de werken Zijner handen, voortduurt tot het komen van de nieuwe hemel en aarde, betwist men sterk. Daar nu door de zonde een eind kwam aan de rust Gods, verloor nu ook de zevende dag zijn karakter als rustdag Gods, zo beweert men. Nu heeft God echter Zijn rust weer hersteld door het verlossingswerk van Christus en daarom moeten we ervan uit gaan, dat de instelling van de Sabbath alleen dáármede verband houdt.

U gevoelt wel, waar men heen wil: de instelling van de Sabbath moet loskomen van de instelling ervan bij de schepping. Geen arbeid verrichten behoorde tot de schaduwwachtige betekenis van de Joodsche Sabbath. Maar die is nu vervuld, dus . . . ook het: geen werk doen. Letterlijk schrijft een theoloog: „Maar het schaduwwachtige lag ook in de bepaling: geen werk doen, absoluut geen werk doen."

Zo lezen we ook in het artikel „Hermeneutiek van de wet" in ons jaarboekje van 1965 van de hand van Prof. Oosterhoff: „Het lijkt mij dan ook ten eenenmale onjuist om van de Sabbath als een „scheppingsordinantie" te spreken. Gen. 2 : 3 behoeft in het geheel niet te betekenen, dat de Sabbath bij de schepping is ingesteld of dat ze in alle eeuwen door alle volken moet onderhouden worden. Het kan ook betekenen, dat de Sabbath onder Israël heeft samengehangen met het scheppen en rusten van God bij de aanvang der wereld. Gen. 1 is stellig geschreven na de afkondiging van het Sabbathsgebod in de woestijn. Er zijn dan onder Israël verschillende motieven voor de Sabbath geweest."

Calvijn laat echter de Sabbath wel degelijk berusten in hetgeen God Zelf heeft gedaan na Zijn scheppingswerk: gerust op de zevende dag van al Zijn werk, dat Hij gedaan had. Zie zijn commentaar op Gen. 2 : 3 „en God heeft de zevende dag GEZEGET en dien GEHEILIGD." Calvijn verklaart dan aldus: „En daarom is die zegening niets anders dan de plechtige wijding, waarmee God Zich de neigingen en bezigheden der mensen op de zevende dag toeëigent." Eerst heeft God dus gerust, vervolgens heeft Hij die rust gezegend, OPDAT ZE DOOR ALLE EEUWEN ONDER DE MENSEN heilig zou zijn, of liever, elke zevende dag heeft Hij aan de rust gewijd, opdat Zijn Voorbeeld een EEUWIGDURENDE regel zou zijn."

In de Wet des Heeren zelf zien we duidelijk, dat God de heiliging van Zijn dag terugbrengt naar Zijn rust op de zevende dag na Zijn volbracht scheppingswerk. Lezen we niet in het vierde gebod: „want in zes dagen heeft de Heere den hemel en de aarde gemaakt."

Zo even merkten we op, dat velen het „geen dagelijkse arbeid verrichten op de Sabbath" ook rekenen bij het schaduwwachtige gedeelte van het vierde gebod, waarom men het Sabbathsgebod van Gods Wet zocht los te maken van de instelling van de Sabbath bij de schepping!

In dit verband beroept men zich ook op de verklaring van de Heidelb. Katechismus, Zondag 38. Men beweert, dat de Katechismus hier niet spreekt van „geen dagelijkse arbeid verrichten op de Zondag", maar dat zij het alleen heeft over het „naarstig opkomen tot de gemeente Gods, om Gods Woord te horen, de sacramenten te gebruiken enz."

Maar is dit een bewijs, dat de Heidelberger is uitgegaan van het standpunt, dat dagelijkse arbeid op Zondag wel geoorloofd is, omdat hij er niet van spreekt? De catechismus wijst in haar antwoord heel duidelijk op de ware „heiligung" van de Sabbath. De „kerkediens" staat hierin centraal. En waarom gaat het in de „kerkediens"? Om eventjes naar een preek te horen en dan maar weer rustig het gewone dagelijkse werk te doen? Is niet het karakter van de Sabbath het bijzonder bezig zijn en de verlustiging in de dingen van Gods Koninkrijk? Zegt men: ja, maar dat geldt ook van de dagen der week, goed en daarop wijst ook onze Heidelberger: „dat ik al de dagen mijns levens van mijn boze werken ruste". Maar de Sabbath is toch bedoeld als een speciale dag hiervoor: „inzonderheid op de rustdag". Zo b.v. in het gebedsleven van Gods

kinderen. Zij kennen een biddend leven. Maar dit neemt niet weg, dat er toch bepaalde ogenblikken zijn, waarop zij zich tot het gebed afzonderen. Zo is het ook met heel het dagelijkse leven. Gods kind is niet een „Zondagschristen”. Ook de dagelijkse arbeid in de week is „gods-dienst”. Het „christen-zijn” moet ten allen tijde uitkomen, zal het wel zijn. Maar de Sabbath is toch de speciale afzonderlijke dag, die gewijd moet zijn aan de dienst des Heeren, waarin, zo merkten we op, de kerkdienst centraal gesteld is. Zeer terecht wijst de bekende Dr. A. Kuyper Sr. in zijn „E Voto” op de roeping van Gods kinderen: „navolgers Gods te zijn als geliefde kinderen” naar het woord van de apostel. Het leven van Gods kind moet een afspiegeling zijn van het leven Gods naar de vaste regel van het vierde gebod: „zes dagen zult gij arbeiden en al Uw werk doen”, want in zes dagen heeft de Heere de hemel en de aarde gemaakt en Hij rustte ten zevende dage; daarom zegende de Heere de Sabbathdag en heiligde dezelve.” De mens is naar GODS BEELD geschapen en daarom moet dus de geaardheid van het Goddelijk leven regel zijn voor het menselijk leven. (Deel IV, hfd. II). Wanneer de Dag des Heeren door de vernieuwende kracht van de Heilige Geest mag zijn een hartelijk vermaak in de dienst des Heeren, zal deze geen dag van verveling zijn. Ervaart u dit door genade? De Heere geve het voor het eerst of bij vernieuwing!

E.

v. L.

Genesis 2 en 3

17

We beginnen weer met het aanhalen van een gedeelte uit het boek van prof. Oosterhoff:

„Wat in Gen. 3 : 16 bedoeld wordt is de slaafse begeerte van de vrouw naar seksuele gemeenschap met de man, zoals die met name in de oud-oosterse wereld voorkwam. We moeten op de achtergrond van het bijbelverhaal namelijk de maatschappij van het oude Oosten zien, niet zozeer die van onze westerse wereld, waar de vrouw voor een groot deel geëmancipeerd is. In de oud-oosterse wereld was de vrouw gedegradeerd tot een slavin van de man. Ze had al haar vrijheid en zelfstandigheid verloren. Enige goede uitzonderingen veranderen de regel niet. Een ongetrouwde vrouw was praktisch ondenkbaar, zulk een vrouw had geen bestaan. Een van de meest verschrikkelijke toestanden in het oude Oosten was een weduwe, een vrouw, die haar man verloren had. Niemand kwam voor haar op. Vandaar dat God telkens oproept de weduwe te verzorgen (Ex. 22 : 22; Deut. 26 : 12; Jes. 1 : 17; Jer. 22 : 3 e.a.). Maar het heeft vaak in haar situatie geen verandering gebracht. Er bleef voor een vrouw niets anders over dan een man te bezitten en kinderen te krijgen. Dat laatste hoorde er beslist bij. Want een vrouw die geen kinderen kreeg, was ook maar een ellendig geval. Zo'n vrouw werd veracht en beschouwd als een verworpene door God. Daarom was er bij de vrouw een slaafs verlangen naar een man en kinderen. Daar had ze alles voor over. Desnoods wilde ze de man wel delen met andere vrouwen. Als ze maar een man had en kinderen kreeg. Nog vandaag komen deze toestanden in het oosten voor. Slaafs gaf de vrouw zich over aan de man. Van de wijze, waarop dat toeging, hebben we nog een duidelijk voorbeeld in de tent van Jacob. Zijn beide vrouwen Rachel en Lea vechten met elkaar om seksuele gemeenschap met hun man en ze houden een wedstrijd in kinderen krijgen, waarbij zelfs de dienstmaagden moeten worden ingeschakeld. Het is een weinig verheffende zaak (Gen. 30). Dat is wat Gen. 3 : 16 op het oog heeft.”

Hier vinden we weer de gedachte van de afhankelijkheid van het bijbelverhaal van de oud-oosterse wereld. De bijbelschrijver was daar goed van op de hoogte en houdt er voor honderd percent rekening mee. Er blijft dan niet veel van de openbaring Gods over. Eigenlijk helemaal niets, want we komen telkens in aanraking met een bijbelschrijver, een mens, die alles te boek stelt, rekening houdende met de wereld van het oude oosten.

Hieruit volgt ook, dat vóór deze teboekstelling geen openbaring is geweest of een openbaring, die afweek van de openbaring, die Israël ontving. Dan is de vraag, hoe die openbaring dan wel moet zijn geweest vóór en de eerste eeuwen na de zondvloed. De openbaring wordt hier relatief

gemaakt. Alles wordt onderworpen aan menselijke beoordeling en plaatsing in het raam van de wereld van het oude oosten. De zekerheid der dingen wordt weggenomen. God is niet meer aan het woord in Zijn Woord, maar de mens.

Tot de vrouw wordt gezegd, dat de man over haar heersen zal. „Het hebr. werkwoord (*masjal*) betekent: „macht uitoefenen”. Prof. Oosterhoff noemt voorbeelden en zegt dan: „maar in betrekking tot mensen betekent het bijna steeds „macht uitoefenen”, „tyranniseren”. Dat is ook de betekenis van het werkwoord in Gen. 3 : 16: en hij (de man) zal u tyranniseren. En weer moeten we denken aan de toestand in het oude Oosten, waar de vrouw een stuk bezit van de man was.”

Verder zegt prof. Oosterhoff: „Dat is de bedoeling van Gen. 3 : 16, dat de vrouw, die op een gelijkwaardige plaats naast de man geschapen is, verlaagd wordt tot zijn slavin, over wie hij heerschappij voert en die hij tyranniseert. De „hulp die bij hem past” (Gen. 2 : 18) wordt gedegradeerd tot een onderdane van de man. Dat is een verschrikkelijk gevolg van de zonde voor de vrouw en hoeveel vrouwen zijn door mannen niet getyranniseerd, hebben daar rivieren van tranen om geschreid en zijn er tenslotte aan dood gegaan”.

Volgens prof. Oosterhoff hebben we hier niet te maken met een ordinantie van God, maar gaat het om de bittere gevolgen van de zonde. Dat laatste is uiteraard waar. Die gevolgen mag men zoeken weg te nemen. Beter nog is tot de oorzaak van alle ellende te komen.

Prof. Oosterhoff zegt: „als iemand gewerkt heeft aan de verheffing van de vrouw, dan is dat Jezus geweest”. En verder: „Wanneer het oude huwelijksformulier tot de bruid zegt: „En na de val heeft God tot Eva en in haar tot het ganse vrouwelijke geslacht gesproken: Tot uw man zal uw begeerte zijn en hij zal over u heerschappij hebben. Deze ordinantie zult gij niet tegenstaan, maar veel meer het gebod Gods gehoorzaam zijn”, dan is dat onjuist. Het is helemaal geen ordinantie of instelling van God, dat mannen over vrouwen zullen heersen”. Hij grondt zijn stelling op de visie in het oosten, waar de vrouw een stuk bezit van de man was. Dat is van invloed geweest op de bijbelse openbaring.

Maar hoe kan de Heere dan ijveren over Zijn volk, dat als een ontrouwe vrouw Hem verlaten heeft? Is de verhouding tussen de Heere en Zijn volk een verhouding van gelijkheid? Natuurlijk niet. Zou de Heere zich dan in Zijn spraakgebruik aangepast hebben aan de oosterse gedachte, waarbij de man meer is dan de vrouw?

En hoe zit het dan met wat Paulus schrijft in Ef. 5 : 22 vv.? Wanneer prof. Oosterhoff gelijk zou hebben vervalt naar onze gedachte de grondslag voor wat daar staat. Daar wordt juist een andere verhouding tussen man en vrouw, tussen Christus en Zijn gemeente voorgesteld dan die van gelijkheid. Welk een troost voor Gods kinderen wordt weggenomen, wanneer Christus niet meer hun Hoofd kan worden genoemd.

Prof. Oosterhoff spreekt over de gevolgen van de zonde voor de man. „Het hele leven is een sluitend wordt gesproken van het boerenleven, leven van zwoegen en slaven (Gen. 3 : 17v). Uitmaar dat past geheel bij het leven van de Israëliet, dat hoofdzakelijk agrarisch was.”

de zondeval? Ook hier propageert de schrijver Past dat niet bij het leven van de mens vlak na de gedachte, dat de bijbelschrijver zich aanpast aan een situatie, die hij vindt. We hoeven daar niet opnieuw op in te gaan.

Aan het slot van deze paragraaf komt prof. Oosterhoff weer terug op de mededeling, dat de HEERE God kleren van vellen maakte en die de mensen aantrok. We hebben daar al een en ander over gezegd en kunnen daarnaar verwijzen.

B.

Voor de jeugd

Beste Jongelui!

Gideon 12 (Richt 6 : 17 v.v.)

We zouden denken dat Gideon, nadat de Heere hem bij vernieuwing de verzekering had gegeven, dat Hij met hem zou zijn, wel zonder enig tegenspreken zou hebben gehoorzaamd. Doch wie dat meent, vergist zich. Lees maar wat er staat in vers 17: „En hij zeide tot Hem: Indien ik nu genade gevonden heb in Uwe ogen, zo doe

mij een teken dat Gij het zijt. Die met mij spreekt.”

Gideon had rijke toezeggingen van de Heere gekregen. Doch nu komt bij hem de vraag op: Is het wel van de Heere? Want Gideon had er nog geen oog voor dat de Heere, om het zo eens te zeggen, in hoogst eigen Persoon voor hem stond. De Engel des Heeren was aan hem verschenen in de gedaante van een mens, waarom Hij door Gideon gezien was als een gewone heer. Door de kracht echter waarmede Zijn woord tot Gideon kwam, begon bij Gideon het vermoeden te rijzen dat hij toch op z'n minst met een „knecht des Heeren” te doen had, die optrad in de Naam des Heeren. We moeten niet vergeten, dat Gideon nog een mens was van de oude bedeling. In die tijd openbaarde de Heere Zich op allerhande manieren aan Zijn volk. Gideon wil daar zekerheid van hebben. Vandaar zijn vraag om een teken.

De vraag om een teken komt bij Gideon niet voort uit ongelof. Dat kan ook gebeuren, zoals we daarvan lezen kunnen in Matth. 12 : 38, 39. Daar komen de farizeërs en de schriftgeleerden naar de Heere Jezus toe en begeren van Hem een teken. Doch het was niet om daardoor tot het geloof in Hem te komen, maar om Hem te verzoeken. En wanneer dat de achtergrond is, dan wordt een teken geweigerd. Doch zo was het bij Gideon niet. Zijn geloof, dat in beginsel aanwezig was, was nog zo klein, het was nog zo zwak. En het ging toch om zulke grote zaken. Hij zag zich geroepen om de kinderen Israëls uit der Midianieten hand te verlossen. Maar dan moest hij er toch wel zeker van zijn, dat deze roeping echt van de Heere was. Hij durfde het er zo maar niet op te wagen. Hij wilde dat de Heere de roeping door een teken zou bevestigen. De vraag zou hier gesteld kunnen worden: Mocht Gideon dat wel vragen? Des Heeren woord, met zoveel kracht tot hem gekomen, zelfs tot tweemaal toe, dat moest voor hem toch zonder meer genoeg zijn? Inderdaad! Het woord dat de Heere tot hem gesproken had, één en andermaal, moest voor hen zonder meer genoeg zijn. En toch blijkt Gideon er niet genoeg aan te hebben.

Wie kan hier Gideon niet verstaan? Zeker hij niet, die altijd „klaar” is. We hebben daar al meer op gewezen en geloven dat het niet overbodig is, om daar bij vernieuwing op te wijzen. Want het getal, ook in onze kerken, groeit, dat altijd klaar is. Men „heeft het Woord des Heeren”, zegt men, en daar móét je in geloven. En men doet dat dan ook, naar men denkt. Het wonderlijke bij de zodanigen is, dat ze uit dat Woord altijd datgene geloven, wat in hun straatje past. Het zijn altijd „mooie” beloften. Nu die staan er genoeg in de bijbel. Doch dat er ook zoveel in de bijbel staat, wat de mens veroordeelt, dat is bepaald voor hen niet geschreven. Want daar hoor je ze nooit over. Ze komen nooit op grond van Gods Woord in de veroordeling terecht, maar ze zijn altijd klaar. We wensen met hen niet mee te gaan, omdat we vrezen, dat de zodanigen rijk en verrijkt zijn en in eigen ogen aan geen ding gebrek hebben. Terwijl zij niet weten, dat zij zijn: arm, jammerlijk, naakt, blind en ongelukkig. Ik hoop niet, mijn beste vrienden, dat jullie daarbij behoren. Want met een ingebeelde rijkdom, is men in werkelijkheid name-loos arm.

Er zijn ook anderen, die altijd uit de bijbel datgene naar zich toe trekken, wat hen veroordeelt. En geen wonder! Want zij hebben in beginsel God leren kennen, en ook een beetje zichzelf. En dan hebben zij niet veel goeds te verwachten. Want wanneer de Heere in het recht zou treden en gadeslaan hun ongerechtigheden. Dan zouden zij niet kunnen bestaan. En als die nu eens een belofte krijgen, dat de Heere met hen is, dan is dat voor hen wel rijk, ontzaggelijk rijk. Maar ze kunnen haast niet geloven, als ze naar zichzelf zien, dat dit voor hen zou kunnen wezen. Want wie zijn zij, dat de Heere Zich met hen in zou willen laten. Dat dit toch mogelijk is, moet allemaal geleerd worden. Gideon heeft dit ook moeten leren. Doch op geen enkele school wordt alles in één dag geleerd. Ook op de school van de Heilige Geest niet. Gods kind blijft als het goed is, z'n gehele leven leerling. En hoe meer het leert, hoe meer het er achter komt, dat het nog zo weinig weet. In het natuurlijk geldt, dat wetenschap bescheiden maakt. Want hoe meer men de wetenschap beoefent, hoe meer men er achter komt dat er zo

veel-terreinen van wetenschap zijn, die men wel nooit betreden zal. Want wie kan alles weten? Zulke mensen zijn er niet. Er is maar Eén, Die alles weet. Zijns verstands is geen getal. Dat wil zeggen: Het is niet uit te drukken hoe groot het ken-vermogen Gods is.

Maakt wetenschap in natuurlijk opzicht de mens bescheiden, in geestelijk opzicht is dit niet minder het geval. Ik hoop dat jullie iets van die bescheidenheid mogen hebben. Heeft Paulus niet aan zijn „jeugdige zoon Timotheus” geschreven: Uw bescheidenheid zij alle mensen bekend. (?). Wie Gods en zelfkennis hebben, kunnen Gideon in zijn vragen om een teken verstaan.

Als Gideon om een teken vraagt, moeten we ook hier niet vergeten, dat Gideon de gehele bijbel nog niet had, zoals wij die nu mogen bezitten. Gideon had nog niets meer dan de vijf boeken van Mozes. De eerste vijf bijbelboeken dus. Als de Heere Zich nader wilde openbaren en verklaren, dan moesten er nieuwe openbaringen plaats hebben. Als zodanig is dat nu niet meer nodig. Wij hebben een gesloten kanon. Dat wil zeggen: Voor ons houdt de bijbel bij Openbaringen 22 op. Sindsdien is er niets meer bij gekomen en komt er ook niets meer bij. Wat dat betreft is onze positie voordeliger als die van Gideon en van de ganse oud-testamentische kerk. Gideon vraagt dus om een teken, tot bevestiging van zijn geloof. Om dit te krijgen, moest de Heere Zich nader aan hem openbaren. Als wij vragen om een teken, niet uit ongeloof, maar tot bevestiging van het geloof, dan zijn we daarbij aangewezen op het Woord van God. Hij wil dan gegeven beloften, door het geven van nog andere beloften, onderstrepen, opdat men daardoor in het geloof versterkt zou worden. Weten jullie daarvan, jongens en meisjes?

Misschien hebben jullie ook wel eens beloften gehad en dat je daarvan zeggen moest: Ik kan haast niet geloven, dat dit voor mij bestemd is. Dat is voor mij te groot.

Ach, de zaak is dan niet, dat hetgeen God beloofd heeft te groot is, maar het geloof dat dit aan zou moeten nemen, is dan te klein. En nu is klein geloof, ook geloof. En als jullie geloof

nu klein is — waarom zou dat bij jonge mensen niet het geval kunnen zijn? — vraag dan maar veel of de Heere een teken geven wil, in die zin, dat Hij het „beloofde”, door Zijn Woord en Geest nog eens bevestigt in je hart.

De Heere heeft het Gideon niet kwalijk genomen, dat hij tot versterking van zijn geloof, om een teken vroeg. Hij zal het jullie ook niet kwalijk nemen, als je vraagt: Heere, wil het uit Uw Woord nog eens bevestigen, wat U tot mij gesproken heeft.

Ik prijs jullie gelukkig, jongens en meisjes, als je niet van dat soort bent, dat over-één-nacht-ijst gaat. Want dat is hoogst gevaarlijk. IJs van één nacht, is nog niet sterk. Daar zak je gemakkelijk door. En dan kan het je leven kosten. Ik zou zeggen, denk hier maar eens over na. Want de winter staat voor de deur. En je leven staat er bij op het spel. Het ging in het leven Gideon over zeer gewichtige zaken. Vandaar zijn vragen. Gaat het bij ons niet over zeer gewichtige zaken? Het gaat over zaken, die de eeuwigheid raken. Wie zich dat bewust is, zal er niet al te gemakkelijk over denken. Niet dat men het in zwaarheid moet gaan zoeken, maar die oprecht is, zal naar „waarheid” staan. Want God vraagt naar „waarheid” in het binnenste. De oprechten willen daarom de waarheid, het Woord van God, in hun leven bevestigen zien.

Zo was Gideon. Zijn jullie ook zo? Dan ben je in goed gezelschap.

Ik ga nu weer eindigen. Tot de volgende keer. Jullie aller vriend,

Ds. H. C. v. d. Ent.

Boekbespreking

STEMMEN UIT GENEVE EN UIT WITTENBERG

Zoals bekend mag worden verondersteld zijn dit uitgaven van De Gereformeerde Bibliotheek te Goudriaan. Verschenen is de 24e bundel van preken enz. van Joh. Calvijn. Deze bundel bevat 6 preken, die handelen over Job 20:36 - 21:34. Het begin van de eerste preek kwam al voor in een voorgaande bundel. Het laatste gedeelte van de 6e preek komt in een volgende bundel. Gelijktijdig verscheen de 15e bundel van preken enz.

van Maarten Luther en zijn tijdgenoten. In deze bundel zijn opgenomen een paar werkjes van Luther en wel: Aan de raadsleden van alle steden van Duitsland: dat zij christelijke scholen moeten oprichten en in stand houden (1524), en: Van de wereldlijke overheid, in hoeverre men haar gehoorzaamheid verschuldigd is (1523).

Een aparte aanbeveling is niet nodig. Calvijn en Luther hebben ook in onze dagen nog wel wat te zeggen.

De bundels kosten f 3,50 per stuk.

DOVEN - CONTACT

Uitgave Dovenzorg der Gereformeerde Gemeenten.

Dit is een blad, dat tweemaandelijks verschijnt. We hebben vóór ons no. 4 van augustus 1973. Het is een bijzonder nummer in verband met het feit, dat er bij de Gereformeerde Gemeenten nu 12½ jaar dovenzorg is. Dit werd herdacht in een vergadering op 8 september jl. Dovenzorg doet zeer nuttig werk. Regelmatig worden er diensten voor doven gehouden, in verschillende plaatsen, zoals Dordrecht, Apeldoorn enz. Verschillende predikanten van de Gereformeerde Gemeenten gaan hierin voor. We hoorden van de zegen, die hiervan uitgaat. We kunnen onze lezers van harte opwekken om dergelijke diensten bij te wonen. Inlichtingen zijn te verkrijgen bij A. Larooy, Von Geusastraat 164, Voorburg, tel. 070 - 83 30 13.

Het no. van augustus bevat o.a. een meditatie van Ds. Hakkenberg over Mt. 24:42a, een preek, die genoemde predikant op 30 sept. 72 te Dordt hield. Dan volgt een artikel: Terugblik, waarin we een overzicht vinden van het ontstaan van de „Aktie Dovenzorg” tot wat het nu geworden is. Verder vermelden we de catechisatie-les en het artikel „Effatha” in Woord en beeld, met verschillende foto's. Tenslotte noemen we de bijdragen: rond het gehoor, vragenbus, voor u gelezen, voor de jeugd en kleine artikelen over de dode zee en het nachthutje in de komkommerhof. Dit no. telt 32 blz.

Het blad wordt keurig uitgegeven en kost f 6,— per jaar. We kunnen het van harte aanbevelen.

TOCH BOER door H. Kortenhoff Uitgeverij De Banier, Utrecht

In dit boek vinden we een aardig verhaal over een jongen, die niet uit de boerenstand kwam, maar van kind af graag op de boerderij was. Hij wou graag boer worden. Er leek niets van te kunnen komen, want zijn ouders hadden hem een andere bestemming gegeven. Het liep echter zo, dat hij toch naar zijn begeerte op een boerderij terecht kwam. Het is een boek van 95 blz. en kost in geplastificeerde band f 5,75.

Plaats Uw familieberichten in „BEWAAR HET PAND”

OPNIEUW VERSCHENEN:

ZIONS ROEM EN STERKTE

Verklaring van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, vervat in de 37 artikelen door

Ds. Arn. ROTTERDAM

Een zeer waardevol werk, dat op eenvoudige wijze in vragen en antwoorden een betrouwbare toelichting geeft op onze Geloofsbelijdenis.

Het werk bestaat uit twee delen. Het is in één zeer mooie band uitgevoerd. Totaal 535 pagina's.

PRIJS f 37,50

U kunt het bestellen bij de boekhandel of bij

**B.V. UITGEVERIJ
„DE BANIER”,
UTRECHT**
Antwoordnummer 1238

Reeds velen meldden ons verbazende resultaten!

Onze doeltreffende en beslist onschadelijke kruiden hebben velen al bewezen, dat afvallen geen probleem meer is.

Bent U ook te zwaar? Bestel dan een kuur van onze

VERMAGERINGS-KRUIDEN

Kuur voor een maand f 8,50
(verzendkosten inbegrepen)

Drogisterij SIKKING

Barrevoetstraat 5
Haarlem
Telefoon 023-312882
Giro 190609

WIJ HEBBEN EEN GROTE SORTERING

VERTROUWDE JEUGDBOEKEN voor KERSTUITDELINGEN

op zondagsscholen, catechisaties, scholen enz.

Bij afname van grotere aantallen flinke korting.
Te bezichtigen (ook 's avonds na afspraak) bij

B.V. UITGEVERIJ „DE BANIER”,
Brigittenstraat 1, Utrecht - Telefoon 030 - 31 33 77
Ook leverbaar via de boekhandel.

Het adres voor al Uw

GOEDE BOEKEN

lees- en prekenboeken, bijbels (uitsluitend statenvertaling) en psalmboekjes is

G. KOOL

Stationssingel 50 - Veenendaal
Telefoon 08385 - 13978 - Postbus 177

(Uw bestelling ongefrankeerd: antwoordnummer 77)

VERSCHEENEN:

WAT WEET JE VAN DE BIJBELSE GESCHIEDENIS?

door G. van Esen

Deel I oude Test.
Deel II Nieuwe Test.

Van dezelfde schrijver
verscheen reeds:

WAT WEET JE VAN DE KERK- GESCHIEDENIS?

terwijl binnenkort uitkomt:

WAT WEET JE VAN DE VADERLANDSE GESCHIEDENIS?

Dit zijn oefenboekjes met vragen en opgaven met achterin ieder boekje de oplossingen.

Ze zijn geschikt voor gebruik op school, op de vereniging en in het huisgezin. Zeer leerzaam en een fijne en nuttige vrijetijdsbesteding voor uw kinderen. Ieder deeltje kost slechts f 3,10

Ook verkrijgbaar: bij de boekhandel.

**B.V. UITGEVERIJ
„DE BANIER”,
UTRECHT**
Antwoordnummer 1238

KOOPT U OOK BIJ ONZE ADVERTEERDERS ?

Voor bijbels, boeken en muziek

is **LINDENBERG** uniek!

Grote voorraad
Snelle levering,
ook van de allernieuwste uitgaven

LINDENBERG'S BOEKHANDEL

Slaak 8 (postbus 4209)
ROTTERDAM-16
Telefoon 010 - 12 89 34

Voor al uw boeken, bijbels en psalmboeken

BELEEFD AANBEVELEND

Boekhandel Van Leeuwen

POSTBUS 39, URK

TELEFOON 05277 - 1783

NA 6 UUR TEL. 05250 - 1531